

Eläketurvakeskuksen
monisteita 41

Arvio yksityisalojen työeläkeuudis- tuksen sukupuolivaikutuksista

Eila Tuominen

Helsinki 2002

Sisältö

1 Tehtävän kuvaus	5
2 Yhteenveto	6
3 Nykylainsäädäntö ja keskeiset muutokset	11
4 Uudistuksen sukupuolivaikutusten arviointi	13
Työuramallin arviointi	13
Eläkepalkan uusi laskentasääntö ja palkkakerroin	15
Tulevan ajan eläkepalkka työkyvyttömyyseläkkeessä	17
Kannustinkarttuma ja joustava vanhuuseläkkeelle siirtyminen	18
Elinaikakerroin	23
Palkattomien aikojen eläketurva	26
5 Lopuksi.....	32

1 TEHTÄVÄN KUVAUS

Sosiaali- ja terveysministeriö on 4.9.2002 päivätyssä kirjeessä pyytänyt Eläketurvakeskusta arvioimaan valmisteilla olevien eläkkeitä koskevien lainsäädäntöhankkeiden sukupuolivaikutukset. Tämä arviointi käsittelee keskeisten työmarkkinajärjestöjen 12.11.2001 solmiman periaatesopimuksen ja 5.9.2002 allekirjoitetun, täydentävän sopimuksen mukaisen lakiesityksen sukupuolivaikutuksia. Lakiesitys annetaan eduskunnalle 1.11.2002 mennessä.

Arvioinnissa kiinnitetään huomiota eläkkeen uuteen laskentamalliin, joustavan vanhuuseläkeiän toteutukseen, tulevan ajan laskentaan työkyvyttömyyseläkkeissä, elinaikakertoimen käyttöönottoon ja palkattomien aikojen säännösten muutoksiin yksityisalojen työeläkelaeissa. Muutokset koskevat hallituksen esityksessä sekä palkansaaja- että yrittäjäeläkelakeja, joten yrittäjät kuuluvat arvioinnin piiriin.

Tähän sukupuolivaikutusten arviointiin eivät sisälly ne yksityisalojen työeläkelakien uudistukseen liittyvät asiat, jotka eduskunta on jo hyväksynyt tai ovat parhaillaan eduskunnan käsiteltävinä. Näitä ovat yksilöllistä varhaiseläkettä ja osa-aikaeläkettä koskevat lakiesitykset sekä kuntoutusta koskevan lainsäädännön uudistamiseen liittyvä lakiesitys (HE 45/2002 vp ja HE 116/2002 vp).

Palkattomien aikojen osalta etuuksien mitoitus perustuu hallituksen ilmoitukseen, jonka mukaan se on valmis antamaan palkattomien lastenhoito- ja opiskeluaikojen vanhuuseläketurvaa koskevan lakiesityksen eduskunnalle. Näistä valtion rahoittamista etuuksista on valmistunut erillinen lakiesitys, joka annetaan yksityisalojen työeläkelakeja koskevan esityksen yhteydessä. Tämän lakiesityksen arviointi ei sisälly Sosiaali- ja terveysministeriön tehtäväksiin.

Myös kansaneläkelain vaatimia muutoksia koskeva lakiesitys annetaan eduskunnalle samanaikaisesti yksityisalojen työeläkelakien uudistuksen kanssa. Kansaneläkelain muutosten sukupuolivaikutukset arvioidaan erikseen, eivät ne sisälly tähän arviointiin.

2 YHTEENVETO

Lainsäädännön muutosten sukupuolivaikutusten arvioinnissa lähtökohtana on voimassa oleva lainsäädäntö ja nykyiset erot sukupuolten eläketurvassa. Voimassa olevat säännökset ovat sukupuolineutraaleja, ne koskevat samalla tavoin miehiä ja naisia. Eroja sukupuolten välille syntyy pääosin työmarkkinoilla esiintyvistä eroista, naisten matalammasta palkkatasosta, lyhyemmästä työurasta ja pienemmästä työpainoksesta mm. osa-aikatyön vuoksi. Pienten lasten hoito rajoittaa edelleenkin enemmän naisten kuin miesten työssäkäyntiä. Kyse on siten eroista, joihin ei voida suuresti vaikuttaa eläkelainsäädännöllä.

Lastenhoitoaika otetaan huomioon eläkettä kartuttavana aikana myös nyky säännösten mukaan joskin tässä suhteessa on eroja työeläkelakien välillä. Tähän uudistus tuo selvää parannusta. Kokonaiseläketurvan kannalta keskeistä on kuitenkin se, että kansaneläke täydentää esimerkiksi osa-aikatyön tai työstä poissaolojaksojen vuoksi pieneksi jäänyttä työeläkettä. Kansaneläkkeellä on edelleen suurempi merkitys naisten kuin miesten kokonaiseläketurvassa.

Lainvalmistelua varten tuotetut selvitykset ja laskelmat osoittavat, että kokonaisuudessaan uusi työuramalli ei synnytä epätasa-arvoa sukupuolten välille. Siinä ei myöskään ole sellaisia yksittäisiä piirteitä, jotka sukupuolten tasa-arvon kannalta olisivat pulmallisia. Eläkeuudistuksen on arvioitu hyödyttävän tulevia eläkkeensaajia ja uudistuksesta hyötyvät saman verran molemmat sukupuolet. Myös ammateittain ja aloittain tarkasteltuna erot ovat pieniä, eikä nais- ja miesvaltaisten alojen välillä ole systemaattisia eroja.

Lakiesityksen mukaan eläkkeen ansainta-aika pitenee työuran molemmista päistä. Eläkettä alkaa karttua viittä vuotta aikaisemmin, jo 18 vuoden iästä ja eläkkeelle jäämistä voi siirtää 68 vuoden ikään asti. Kun pidennetyn karttumajan lisäksi otetaan huomioon karttumisprosentin iän mukainen porrastus, eli ikävälillä 53–62 1,9 prosenttia ja 63–68-vuotiaana 4,5 prosenttia, uudistus parantaa mahdollisuuksia kartuttaa nykyisen tavoitetason mukainen eläke.

Vaikka iän mukaan porrastettu karttuma selvästi tehostaa eläkkeen karttumista ikääntyneenä, työllisyysasteiden perusteella arvioituna tämä ei kasvata korotettujen karttumien ikäalueella miesten ja naisten eläke-eroja. Myöskään työllisyyden ennustetulla kasvulla ja ikääntyvien työllisyysasteiden nousulla ei näytä olevan tämänsuuntaisia vaikutuksia. Osaksi syynä on se, että erot miesten ja naisten työllisyysasteessa supistuvat siitä syystä, että julkisen sektorin alemmat eläkeiät vähitellen poistuvat ja miesten ja naisten eläkkeelle siirtymisen yhdenmukaistuu.

Työuramalli kannustamiseen tarjoaa tulevaisuudessa hyvät mahdollisuudet eläketason nostamiseen vielä työuran loppupuolella. Porrastetut karttumisprosentit hyödyttävät erityisesti niitä, joilla työura on jäänyt vajaaksi esimerkiksi opiskelun tai lapsenhoidon vuoksi. Syntyneen vajeen voi tehokkaasti korvata jatkamalla työntekoa korotettujen karttumien ikäalueella. Kun perheen ja työn yhteensovittamisesta aiheutuu usein vajetta naisille jo työuran alkupuolella, uudistus parantaa naisten mahdollisuuksia kohtuullisen eläketurvan saamiseen.

Uudistuksessa luovutaan työsuhdekohtaisesta eläkkeen laskennasta ja siirytään ansioihin perustuvaan laskentaan. Eläkkeen laskennassa otetaan samalla käyttöön palkkakerroin, jolla tarkistetaan kunkin vuoden palkka ja aikaisemmin päätyneiden työsuhteiden vapaakirjat eläkkeen alkamishetken tasoon. Palkkakerroin, jossa ansiotasoindeksin paino on 80 prosenttia ja kuluttajahintaindeksin paino 20 prosenttia, säilyttää ansiotason paremmin kuin nykyinen puoliväli-indeksi. Nykyisessä indeksissä sekä ansiotaso- että kuluttajahintaindeksin paino on 50 prosenttia.

Palkkakertoimen soveltaminen hyödyttää nykyiseen käytäntöön verrattuna varsinkin niitä henkilöitä, joiden työhistoriassa on useita työsuhteita jo työuran alkupuolella. Tilastojen mukaan määräaikaiset työt ovat yleisiä erityisesti nuorilla naisilla. Tämä koskee myös koulutettuja. Jos sukupuolten ero pysyy tulevaisuudessa samana ja nuoret naiset ovat miehiä yleisemmin pätkätyösuhteissa, työsuhdekohtaisesta eläkkeen laskennasta luopuminen ja palkkakertoimeen siirtymisen hyödyttää erityisesti naisia.

Vaikka eläkepalkan laskentaa koskevat säännöt ovat miehille ja naisille samat, työkyvyttömyyseläkkeessä tulevan ajan eläkepalkka saattaisi jäädä naisilla vakiintunutta tasoa heikommaksi siitä syystä, että eläkepalkan laskentajaksoon sisältyy palkatonta lapsenhoitoaika. Lakiesityksen mukaan tällöin käytetään eläkepalkkana työntekijän hakemuksesta sitä ansiota, jota lapsenhoitoaika ei ole pienentänyt. Tulevan ajan eläkepalkan laskennasta jätetään pois vuodet, joihin sisältyy lapsenhoitoaika. Tarkastelujakso voi käsittää työkyvyttömyyden alkamista edeltäneet enintään kymmenen kalenterivuotta. Tulevan ajan eläke lasketaan normaalisäännön mukaan palkasta, joka on eläketapahumaa edeltävien viiden vuoden keskiarvo. Säännöksen tarkoituksena on turvata se, ettei lapsenhoitovuosista aiheudu kohtuutonta eläketurvan heikennystä. Suojasäännös lisää sukupuolten välistä tasa-arvoa työkyvyttömyyseläkkeen määräytymisessä.

Lakiesityksen mukaan vuoden 2010 alusta lukien työeläkkeitä tarkistetaan elinaikakertomella, jonka tarkoituksena on eliminoida elinajan pitenemisestä johtuva työeläkemenon kasvu. Alkavan eläkkeen määrä riippuu siten tulevai-

suudessa elinajan kehityksestä. Elinaikakerroin on sama miehille ja naisille, vaikka elin aika on pidentynyt miehillä hiukan nopeammin kuin naisilla. Kehityksen ennustetaan jatkuvan ja jos ennuste toteutuu, saman kertoimen soveltamisen arvioidaan hyödyttävän enemmän miehiä kuin naisia. Kun lakisääteisen sosiaaliturvan on taattava kaikille etuudet samoin perustein, kertoimen on oltava sama miehille ja naisille eikä elinajan odotteen erilainen muutosvauhti voi vaikuttaa etuuden määrään.

On kuitenkin syytä huomioda, että lähtökohtatilanne on naisille edullinen. Pitempään elävät vakuutetut nauttivat samoin perustein karttunutta eläkettä kauemmin: naisten keskimääräinen eliniän odote 65 vuoden iässä on neljä vuotta pitempi kuin miesten. Jos ennuste miesten elinajan nopeammasta kasvusta toteutuu, tämä merkitsee sitä, että tulevaisuudessa sukupuolten välinen ero elinajan pituudessa ja etuuksien maksuajassa supistuu.

Eläkettä karttuu palkattomilta ajoilta nykyisin kahden eri tekniikan mukaan, niin sanotun vuoden säännön mukaan ja työeläkelisän muodossa. Vuoden sääntö tarkoittaa, että alle vuoden pituiset katkokset työsuhteen kestäessä eivät katkaise eläkkeen karttumista. Tämä kattaa alle vuoden kestävät äitiysvapaat, vuorotteluvapaat, sairauspoissaolot ja muut katkokset syystä riippumatta. Vuoden sääntö koskee TEL:a, mutta LEL- ja TaEL-aloilla näiltä ajoilta ei kerry eläkettä ollenkaan. Lisäksi eläkettä karttuu tietyiltä laissa määritellyiltä ansiosidonnaisilta päivärahapäiviltä kuten työttömyysajalta. Näiden työeläkelisään oikeuttavien etuusaikojen osalta palkansaajalakien piiriin kuuluvat ovat samantarvoisessa asemassa.

Eläkettä kertyy palkattomilta ajoilta 1.1.2005 alkaen yhtenäisten perusteiden mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että eläkettä karttuu vain laissa määritellyiltä ansiosidonnaisilta etuusajoilta, karttumisen perusteena on päivärahan pohjana oleva tulo ja karttumisprosentti on kaikissa palkattomissa ajoissa sama eli 1,5 prosenttia vuodessa. Eläkkeen perusteena oleva ansio kuitenkin vaihtelee siten, että se on 100 prosenttia äitiys-, isyys-, erityisäitiys- ja vanhempainraha-kausien osalta, 75 prosenttia ansioon suhteutetun työttömyyspäivärahan ja vuorotteluvapaan osalta sekä 65 prosenttia muiden ansioon suhteutettujen päivärahojen osalta. Äitiys-, isyys- ja vanhempainpäiväraha-ajoilta eläkettä karttuu vähintään 500 euron perusteella, jos päivärahan perusteena oleva tulo on tätä pienempi tai tuloa ei ole lainkaan.

Työeläkelakien palkattomia aikoja koskevat uudet säännökset edistävät työntekijöiden tasa-arvoa yksityisalojen työeläkelaeissa. Palkansaajalakien piiriin kuuluvat ovat 1.1.2005 alkaen samojen karttumissääntöjen piirissä. Tällöin eläkettä karttuu työntekijöille laissa määriteltyjen etuusaikojen osalta samojen sääntöjen mukaan riippumatta siitä, millä alalla he työskentelevät. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että eri aloilla toimivat naiset tulevat yhdenvertaiseen

asemaan äitiysvapaan ajalta karttuvan eläkeoikeuden suhteen. Myös LEL ja TaEL- aloilla työskenteleville kertyy jatkossa eläkettä äitiysvapaalta.

Kun eläkettä karttuu jatkossa päivärahan perusteena olevan tulon mukaan, uudistus saattaa erilaisessa työmarkkina-asemassa olevat tasa-arvoiseen asemaan palkattomilta ajoilta kertyvässä eläketurvassa. Vuoden säännön perusteella eläkettä kertyy nykyisin henkilöille, joilla on voimassa oleva työsuhde. Vuodesta 2005 alkaen eläkettä kertyy samojen sääntöjen mukaan sekä pysyvässä työsuhteessa oleville että määräaikaista töitä tekeville ja myös työmarkkinoilta syystä tai toisesta tilapäisesti pois oleville työntekijöille. Kun naiset ovat miehiä useammin määräaikaissa työsuhteissa, uudistus lisää sukupuolten tasa-arvoa. Tämä merkitsee myös sitä, että äitiysvapaiden ajalta eläkettä kertyy jatkossa kaikille äideille. Edellytyksenä työeläkkeen saamiselle äitiys- ja muilta palkattomilta ajoilta kuitenkin on, että eläketurvaa kartuttavia ansioita on työuran ajalta vähintään 12 000 euroa. Työeläkkeen ansaintaperiaate edellyttää tätä.

Lisäksi palkattomia aikoja koskeva eläkeuudistus tasa-arvoistaa eläkkeen karttumisen eri pituisissa työurissa. Työuran pituus ei enää vaikuta eläkkeen karttumiseen palkattomilta ajoilta kuten nykyisin työeläkelisään oikeuttavilta päiväraha-ajoilta. Nykyisten säännösten mukaan eläkettä karttuu työeläkelisään oikeuttavilta ajoilta ansaintaperiaatteen mukaisesti paremmin niille, joiden työura työeläkelisään oikeuttavat ajat mukaan luettuna on pitempi. Kun naisten työurat ovat jonkin verran lyhyempiä kuin miesten, uudistus lisää sukupuolten välistä tasa-arvoa eläkkeen kartumisessa palkattomilta ajoilta.

Kokonaisuutena arvioiden eläketurva paranee molemmilla sukupuolilla ja osaltaan juuri palkattomia aikoja koskevien muutosten johdosta. Eläkettä kertyy lapsenhoitoajoilta nykyistä paremmin työeläkelakien uusien säännösten ja uuden palkattomia aikoja koskevan lain perusteella. Alle kolmevuotiaan lapsen hoitoajalta kertyy etuutta valtion kustantamana 500 euron perusteella sen jälkeen kun eläkkeen karttuminen päivärahan perusteena olevan tulon mukaan äitiys- ja vanhempainrahakaudelta päättyy. Työnantajien ja työntekijöiden kustantamaan päiväraha-aikaan sisältyy myös niin sanottu jatkokarttuma, joka turvaa vähintään 12 kuukauden kertymäajan lasta kohti palkallisen äitiysvapaan päättymisestä.

Jatkokarttuman saa hyväkseen vanhemmista se, joka on pisimpään hoitanut lasta vanhempainpäivärahakaudella. Kun vanhemmat voivat keskenään vapaasti sopia 158 arkipäivää käsittävän vanhempainpäiväraha-ajan jakamisesta, äidillä ja isällä on yhtäläiset mahdollisuudet eläketurvaan jatkokarttumaajalta. Säännös toteuttaa sukupuolten tasa-arvovaatimuksen. Vain hyvin harvoissa perheissä isät käyttävät oikeuttaan vanhempainpäiväraha-aikaan ja tällöin isän jakso on yleensä lyhyempi kuin äidin päivärahajakso. Jos nykyinen

käytäntö perheissä jatkuu, jatkokarttuma-ajalta määräytyvä eläke tulee lähes aina äidille. Eläkeuudistus parantaa siten naisten eläkkeitä ja kaventaa sukupuolten välistä eläke-eroa.

Eläkettä kertyy myös yrittäjille lapsenhoitoajalta samojen säännösten mukaan kuin palkansaajille. Tämä koskee sekä työeläkelakeja että valtion kustantamaa kertymää alle kolmevuotiaan lapsen hoitoajalta. Lapsenhoitoajalta kertyvä eläke nostaa yrittäjänäisten eläketasoa, joka edelleen on miesten tasoa selvästi alempi sekä YEL:n että MYEL:n mukaisissa eläkkeissä.

Palkattomia aikoja koskevan lain mukaan opiskeluaika tulee lisäksi uutena eläkkeeseen oikeuttavana aikana karttuman piiriin. Valtion rahoittamaa etuutta karttuu opiskeluajalta tutkintoon vaadittavan opintoviikkomäärän mukaan. Etuuden saaminen edellyttää tutkinnon suorittamista. Etuutta karttuu enintään 5 vuoden ajalta ja etuuden tuloperusteena on 500 euroa kuukautta kohti. Uudistus hyödyttää jonkin verran enemmän naisia kuin miehiä naisten pitemmän kouluttautumisen vuoksi. Myös YEL:n piirissä naisten koulutustaso on tutkimuksen mukaan miesten koulutustasoa parempi, mikä parantaa yrittäjänäisten eläketasoa hieman enemmän kuin miesten.

Eläkeuudistus toteutetaan samansisältöisenä sekä palkansaaja- että yrittäjäläkelaeissa. Uudistuksen keskeisiä muutoksia koskeva arviointi ei tuonut yrittäjien osalta esiin sukupuolten tasa-arvon kannalta haitallisia seikkoja. Uudistus parantaa eläketasoa myös yrittäjillä korotettujen karttumisprosenttien, palkkakertoimeen siirtymisen ja palkattomia aikoja koskevien muutosten ansiosta. Palkattomia aikoja koskevan uudistuksen arvioidaan kaventavan hieman sukupuolten välistä eläke-eroa yrittäjillä. Kuitenkin keskeinen sukupuolten välisen eläke-eron aiheuttaja on mies- ja naisyrittäjien työtulon ero, eikä tähän voida eläkelainsäädännöllä vaikuttaa. Kansaneläke täydentää myös yrittäjien eläketurvaa silloin, kun yritystoiminnasta kertynyt eläke jää pieneksi. Kansaneläkkeellä on suurempi merkitys nais- kuin miesyrittäjien kokonaiseläketurvassa.

3 NYKYLAINSÄÄDÄNTÖ JA KESKEISET MUUTOKSET

Voimassa olevien lakien mukaan vanhuuseläkkeen karttuminen alkaa 23 vuoden iästä ja jatkuu 65 vuoden ikään asti. Eläkettä karttuu 1,5 prosenttia vuodessa 23 vuoden iästä 60 vuoden ikään saakka ja 2,5 prosentin superkarttumalla ikävuosien 60 ja 65 välillä. Tavoitetasona on 60 prosenttia palkasta, mikä pääsääntöisesti kertyy 40 vuoden työskentelystä. Aika 65 vuoden iän täyttämisen jälkeen ei kartuta eläkettä, vaikka työsuhde jatkuisikin. Vanhuuseläkkeeseen lasketaan kuitenkin lykkäyskorotus jokaiselta kuukaudelta, jolta vanhuuseläkkeelle siirtyminen lykkääntyy. Korotus on kuukautta kohti 0,6 prosenttia.

Karttuneen suuruisen vanhuuseläkkeen saa nykylain mukaan 65 vuoden iässä. Vanhuuseläkkeelle voi jäädä jo 60 vuoden iästä lähtien, jolloin eläkkeeseen tehdään 4,8 prosentin varhennusvähennys jokaista varhennettua vuotta kohti. Jos taas ansiotyö jatkuu 60 vuoden iän jälkeen, eläkettä karttuu edellä mainitulla 2,5 prosentin superkarttumalla.

Hallituksen esityksen mukaan 1.1.2005 alkaen yksityisalojen työeläkeläisissä karttuman ikäalue laajenee siten, että eläke karttuu 18 vuoden iän täyttämisestä lukien ansaituista palkoista 68 vuoden ikään saakka. Vanhuuseläkkeelle voi uuden lain mukaan jäädä 62 ja 68 ikävuoden välillä joustavasti siten, että 63 vuoden iässä saa siihen mennessä ansaitsemansa suuruisen eläkkeen ilman varhennusvähennystä. Eläkkeen saa varhennettuna 62 vuoden iästä alkaen, jolloin varhennusvähennys kuukautta kohti on 0,6 prosenttia ja vuositasolla 7,2 prosenttia. Varhennetun vanhuuseläkkeen alaikäraja nousee siten 60 vuodesta 62 vuoteen. Työttömyysturvan lisäpäiviin oikeutetut saavat halutesaan vanhuuseläkkeen vähentämättömänä jo 62 vuoden iässä.

Kannustavuuden lisäämiseksi karttumaprosenttia parannetaan iän mukana: eläkettä karttuu 18–52-vuotiaana 1,5 prosenttia ja 53–62-vuotiaana 1,9 prosenttia vuosipalkasta laskettuna. Jos henkilö jatkaa ansiotyössä 63 vuoden iän jälkeen, eläkettä karttuu vuodessa 4,5 prosentin kannustinkarttumalla 68 vuoden ikään asti. Korotetun karttuman saa, jos siirtää vanhuuseläkkeelle jäämistä. Korotetun karttuman saa myös osa-aikaisesta työnteosta osa-aikaeläkkeellä ollessa. Jos vanhuuseläkettä lykätään vielä 68 vuoden iästä eteenpäin, sitä korotetaan 4,8 prosentin lykkäyskorotuksella kutakin vuotta kohti.

1.1.2005 jälkeen eläkettä kertyy myös vanhuuseläkkeen ohessa tehdystä työstä. Tällöin karttuma työnteosta on 1,5 prosenttia. Tästä karttuneen eläkkeen voi nostaa aikaisintaan 68 vuoden iässä.

Eläkkeen karttuminen palkattomilta ajoilta uudistuu ja yhdenmukaistuu niin, että eläkettä karttuu laissa määriteltujen etuusaikojen osalta etuuden perusteena olevan tulon mukaan. Karttumisen taso vaihtelee etuuslajeittain. Nykyisiä säännöksiä ja säännösten muuttumista kuvataan lähemmin palkattomia aikoja koskevan arvioinnin yhteydessä.

Nykyinen 60 prosentin yhteensovitusraja poistuu työeläkkeistä, mutta liikenne- ja tapaturmavakuutuksen sekä sotilasvammavakuutuksen eläkkeet jäävät yhteensovituksen piiriin.

Vuodesta 2005 alkaen eläkkeen laskentaa varten kunkin vuoden ansiot ja aikaisemmin päättäneiden työsuhteiden vapaakirjat tarkistetaan eläkkeen alkamishetken tasoon palkkakertoimella, jossa ansiotasoindeksi on 80 prosenttia ja kuluttajahintaindeksi 20 prosenttia. Nykyisin käytössä olevassa palkkaindeksissä ansiotasoindeksi ja kuluttajahintaindeksillä on yhtä suuri paino.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että työeläkkeitä tarkistetaan vuoden 2010 alusta lukien elinaikakertoimella. Kertoimen avulla otetaan huomioon eliniän muutosten vaikutus eläkemenoon ja eläketasoon niin, ettei eliniän nousu aiheuta menojen kasvua. Alkavan eläkkeen määrä riippuu siten tulevaisuudessa elinajan kehityksestä. Kertoimen vaikutusta eläkkeen määrään kuvataan lähemmin arvioinnin yhteydessä.

Uuteen eläkkeen laskentasääntöön siirrytään siten, että ennen vuotta 2005 alkaneet työsuhteet päätetään teknisesti vuoden 2004 loppuun ja työsuhteista kertynyt eläkeoikeus lasketaan nykyisten säännösten mukaisesti ns. tekniseksi vapaakirjaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että ajalta ennen uudistusta lasketaan yksi vapaakirja rekisteriin, joka myönnetään sitten aikanaan yhdessä uusien sääntöjen mukaisen eläkkeen kanssa.

Eläkeuudistuksen keskeiset muutokset koskevat sekä palkansaaajien että yrittäjien työeläkelakeja. Olennaisena erona yrittäjien ja palkansaaajien välillä on, että yrittäjillä eläke perustuu jo nykyisin koko yrittäjänäoloajan työtuloihin. Sen sijaan TEL:n työsuhdekohtaisesta eläkkeen laskennasta luovutaan ja siirrytään koko työuran aikaisiin ansioihin perustuvaan laskentaan.

Eläkeuudistukseen liittyvät varhaiseläkkeitä ja kuntoutusta koskevat lakiesitykset on käsitelty eduskunnassa jo aiemmin, joten näitä koskevia muutoksia ei tässä esitellä. Työttömyyseläke korvataan oikeudella työttömyyspäivärahaan 65 vuoden iän täyttämiseen saakka. Työttömyysturvaa koskevat muutokset sisältyvät työttömyysturvalakia ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamista koskevaan hallituksen esitykseen (HE 115/2002).

4 UUDISTUKSEN SUKUPUOLIVAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Työuramallin arviointi

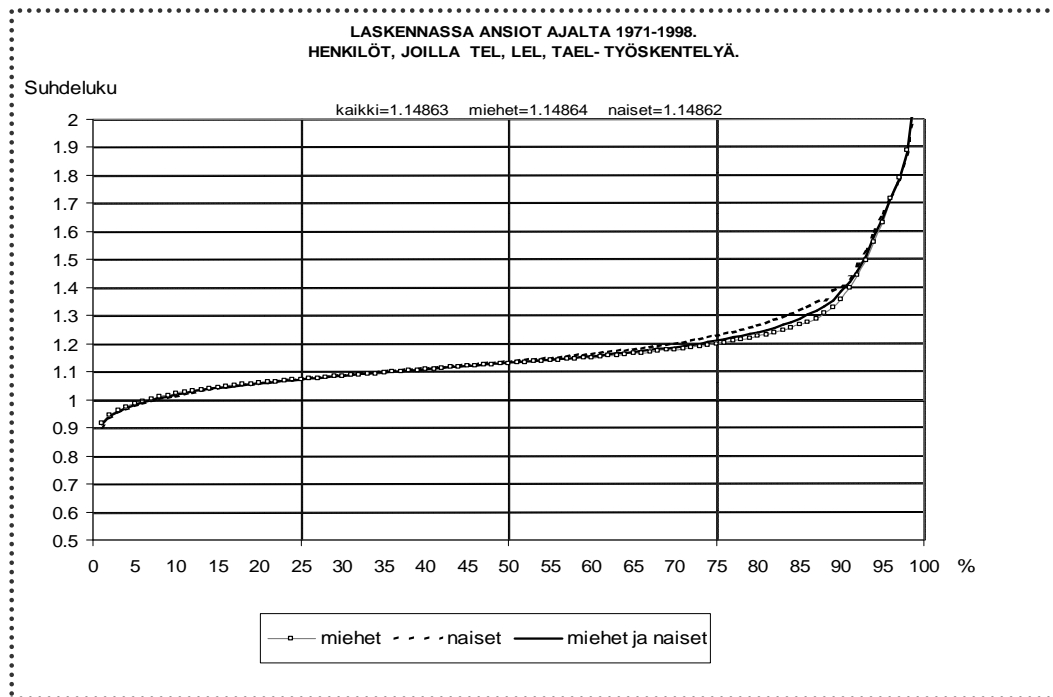
Lainvalmistelua varten on Eläketurvakeskuksessa tehty runsaasti selvityksiä ja laskelmia muutosten vaikutuksista koskien sekä kaikkia vakuutettuja että eri palkansaajaryhmiä kuten miehiä ja naisia. Tuorein selvitys koskee työmarkkinajärjestöjen 5.9.2002 sopiman työuramallin ja nykylain mukaisen eläkkeen vertailua. Selvityksen tulokset on julkaistu Eläketurvakeskuksen monisteessa numero 40. Laskelmissa sovelletut periaatteet ja oletukset käyvät yksityiskohdaisesti ilmi kyseisestä raportista.

Työuramallin ja nykylain eläkettä verrataan *vertailuluvun* avulla, joka kuvaa kokonaiseläkkeiden suhdetta (työuramalli/nykylaki) kaikkien lakien mukaiset eläkkeet yhteenlaskettuna. Laskelmassa on oletettu, että sopimus olisi voimassa myös julkisella sektorilla. Vertailtavina ovat eläkkeen alkumäärät. On huomattava, että laskelmassa ei ole otettu huomioon elinaikakertoimen vaikutusta ja se perustuu oletukseen, että varhaiseläkkeisiin ja vanhuuseläkkeisiin tehtyjen muutosten ansiosta ihmiset jatkavat työssä pitempään verrattuna siihen, että muutoksia ei olisi tehty.

Kuvassa 1 on esitetty vertailulukujen kumulatiivinen jakauma kaikille yksityisaloilla työskennelleille henkilöille ja erikseen miehille ja naisille. Suhdeluku 1 tarkoittaa, että laskentatavat tuottavat saman eläkkeen. Tätä suurempi suhdeluku tarkoittaa, että uusi malli tuottaa nykymallia korkeamman eläkkeen. Jos taas suhdeluku on pienempi kuin yksi, nykymalli tuottaa korkeamman eläkkeen kuin uusi malli.

Kuvasta voidaan esimerkiksi lukea, että hieman yli viidellä prosentilla henkilöistä vertailuluku on pienempi kuin yksi. Näin ollen noin 5 prosenttia yksityisaloilla työskennelleistä on tulevaisuudessa menettäjiä, jos eläke lasketaan työuramallin mukaan verrattuna siihen, että se laskettaisiin nykylain mukaan. 75 prosentin pystyviivan kohdalta voidaan lukea, että työuramalli nostaisi vähintään viidenneksellä noin 25 prosentin eläkkeensaajan eläkettä. Uudesta laskutavasta hyötyjiä on siis ylivoimaisesti enemmän kuin häviäjiä. Raportista käy ilmi se, mistä tekijöistä tämä hyöty aiheutuu.

Kuvan ylälaudassa olevat keskimääräiset vertailuluvut osoittavat, että työuramallin mukainen eläke on keskimäärin runsaat 14 prosenttia korkeampi kuin nykymallin mukainen eläke. Keskiarvo on naisilla ja miehillä sama eli TEL-, LEL- ja TaEL-aloilla molemmat sukupuolet hyötyvät uudistuksesta yhtä paljon. Naisten ja miesten jakaumissa ei ole juuri eroa.

Kuva 1. Eläkkeiden vertailulukujen kumulatiivinen jakauma TEL-, LEL- ja TaEL-aloilla työskennelleille henkilöille. Eläkelaskelmassa näiden lakien alaista työskentelyä on noin 15 900 henkilöllä.

Työuramallin ja nykymallin vertailu ammateittain ja aloittain ei mainittavasti muuta kuvaa työuramallin edullisuudesta. Häviäjiä on ammateittain ja aloittain tarkasteltuna vähän ja suurin osa hyötyy eläkeuudistuksesta. Nais- ja miesvaltaisten alojen välillä ei ole systemaattisia eroja.

Eläkepalkan uusi laskentasääntö ja palkkakerroin

Edellä oleva tarkastelu osoitti työuramallin kokonaisuudessaan hyödyttävän yhtä paljon molempia sukupuolia. Seuraavassa tarkastellaan eläkepalkan määräytymisen ja palkkakertoimen vaikutuksia hieman yksityiskohtaisemmin.

Lakiesityksen mukaan eläkepalkan laskentasääntö muuttuu niin, että eläkettä karttuu uuden lain mukaan kunkin vuoden palkan ja karttumisprosentin perusteella. Uudistuksessa luovutaan siten TEL:n työsuhdekohtaisesta eläkkeen laskennasta ja siirrytään ansioihin perustuvaan eläkkeen laskentaan. Eläkkeen määrä ei ole enää riippuvainen siitä, millä tavoin työura on osittunut erilaisiin työsuhteisiin kuten nykyisessä laskentamallissa. Kun elinaikaiset ansiot ovat kahdella henkilöllä yhtä suuret, uusi laskentatapa antaa saman eläkkeen. Tämä edellyttää työuramallissa kuitenkin sitä, että sama määrä ansioista ajoittuu korotettujen karttumien alueelle, eli ikävuosiin 53–62 vuotta ja 63–68 vuotta. Eläkettä karttuu samoillakin elinaikaisilla ansiolla enemmän henkilöille, joilla ansiot painottuvat korotettujen karttumien ikäalueille. Edellä selostetut työuramallin mukaiset laskelmat kuitenkin osoittavat, ettei miesten ja naisten ansio-profiileissa ole tämänsuuntaisia eroja.

Karttumisprosentin iän mukainen porrastus yhdistettynä mahdollisuuteen siirtää vanhuuseläkkeelle jäämistä usealla vuodella parantaa mahdollisuuksia eläketason nostamiseen työuran loppupuolella. Nykylainsäädäntöön verrattuna työuramalli on edullinen niille, joilla työura on jäänyt vajaaksi ja tästä syystä olisi tarvetta eläketason parantamiseen. Esimerkiksi lastenhoitovuosista syntyneen vajeen voi paikata tehokkaasti jatkamalla työntekoa korotettujen karttumien ikäalueella.

Vuoden 2005 alusta otetaan käyttöön eläkkeen laskennassa palkkakerroin, jolla tarkistetaan eläkkeen alkamishetken tasoon kunkin vuoden palkka ja aikaisemmin päättyneiden työsuhteiden vapaakirjat. Palkkakertoimessa ansiotasoindeksin paino on 80 prosenttia ja kuluttajahintaindeksin paino 20 prosenttia. Nykyisin eläkkeen laskennassa käytössä olevassa indeksissä ansiotaso- ja kuluttajahintaindeksillä on yhtä suuri paino.

Palkkakerroin säilyttää ansiotason paremmin kuin nykyinen puoliväliindeksi. Palkkakertoimen soveltaminen parantaa eläketurvaa nykyiseen verrattuna erityisesti sellaisissa työurissa, joihin sisältyy paljon lyhyitä työsuhteita työuran alkupuolella. Tilastojen mukaan määräaikaiset työt ovat yleisempiä naisilla kuin miehillä ja erityisen yleisiä nuorilla naisilla. Tämä koskee myös koulutettuja. Palkkakertoimeen siirtyminen hyödyttää useammin naisia kuin

miehiä, jos myös tulevaisuudessa naiset ovat miehiä yleisemmin pätkätyösuhteissa.

Kun yrittäjäeläke määräytyy kaikkien yrittäjänäolovuosien työtulojen perusteella, työtulojen tarkistaminen uudella palkkakertoimella korottaa eläketasoa myös yrittäjillä. Palkkakerroin on nykyiseen verrattuna edullinen erityisesti niille, joilla on vakuutusvuosia ja työtuloja paljon jo työuran alkupuolella. YEL- ja MYEL-vakuutettujen ikärakenteen perusteella arvioituna sukupuolten välillä ei näytä olevan tässä suhteessa eroa.

Palkkakerrointa sovelletaan vuoden 2005 alusta lähtien myös eläkeoikeuteen, joka on karttunut uudistuksen voimaan tuloon mennessä. Siirtymäsäännösten mukaan ennen vuotta 2005 alkaneet työsuhteet päätetään teknisesti vuoden 2004 loppuun ja työsuhteista kertynyt eläkeoikeus lasketaan nykyisten säännösten mukaisesti ns. tekniseksi vapaakirjaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että ajalta ennen uudistusta lasketaan yksi vapaakirja rekisteriin, joka myönnetään sitten aikanaan yhdessä uusien sääntöjen mukaisen eläkkeen kanssa. Vuodesta 2005 alkaen eläke lasketaan uuden laskusäännön mukaan. Ainoastaan suojasäännöksen piiriin kuuluvilla eläke lasketaan ennen vuotta 2012 sattuvissa eläketapahtumissa sekä uusien että vanhojen säännösten mukaan, samoin eräillä työttömyysturvan piiriin vanhojen säännösten mukaan kuuluvilla ryhmillä.

Sellaiset henkilöt, pääasiassa naiset, jotka ovat lapsenhoidon vuoksi siirtyneet tekemään normaalia lyhyempää työaika ja työskentelevät tässä samassa työsuhteessa vielä lyhennetyn työajan päätyttyä, saattavat menettää eläkettä tämän ylimääräisen vapaakirjaamisen johdosta. Normaalioloissa heidän työsuhteensa olisi voinut jatkua siten, että lyhennetty työaika ja alempi palkka ei olisi vaikuttanut eläkepalkkaan. Tämä edellyttäisi työsuhteen jatkumista normaalityöajalla vielä pitkään osittaisen hoitovapaa-ajan päättymisen jälkeenkin. Toisaalta, jos heidän työsuhteensa olisi päättynyt lyhennetyn työajan aikana tai pian sen päätyttyä, vaikutus olisi sama kuin nyt vapaakirjaamisen johdosta.

Nyky säännösten mukaisen eläkeoikeuden laskenta osittaisella hoitovapaalla oleville, joilla ylimääräinen vapaakirjaaminen voisi siis heikentää eläkettä, edellyttäisi tietoa näiden työsuhteiden kestosta. Lastenhoidon vuoksi lyhennettyä työpäivää tekevien työsuhteiden päättymistä tulisi voida seurata, jos halutaan välttää vapaakirjaamisesta johtuvat menetykset. Seurannan piiriin tulisi tällöin saada myös sellaiset vuoden 2004 lopussa voimassa olleet työsuhteet, joissa osittainen hoitovapaaajakso on jo päättynyt, mutta siitä ei ole vielä kulu- nut kymmentä vuotta. Seuranta-aika sekä taakse- että eteenpäin muodostuisi joka tapauksessa pitkäksi.

Työvoimatilaston mukaan vuonna 2001 osa-aikatyössä oli omaishoidon vuoksi 15 000 henkilöä. Näistä naisia oli 14 000 ja miehiä noin 1 000. Valta-

osaltaan kyse on lastenhoidosta, sillä muuta omaishoitotyötä tekeviä on arviolta muutama tuhat. Tähän lukumäärään sisältyvät todennäköisesti myös lyhennettyä työviikkoa tekevät, eli niin sanotulla osittaisella hoitovapaalla olevat. Näistä henkilöistä ei ole olemassa tilastotietoa, mutta tieto heistä on työnantajien rekistereissä. Edellä mainittu työvoimatilaston tieto kuvaa ainoastaan karkeasti sen, mitä heitä enimmillään voisi tällä hetkellä olla.

Kansaneläkelaitoksen rekisteristä saadaan perheiden lukumäärä, jotka vuoden aikana ovat saaneet osittaista hoitorahaa. Näitä perheitä on noin 1 700. Tukea maksetaan lyhennettyä työviikkoa tekevän alle kolmevuotiaan lapsen vanhemmalle. Edellytyksenä tuen saamiselle on lapsen iän lisäksi se, ettei perheeseen makseta kotihoidon tukea. Näiden rajausten vuoksi osittaisen hoitorahan saaminen ei kerro lyhennettyä työviikkoa tekevien lukumäärää. Lakisääteinen oikeus lyhennettyyn työaikaan voi jatkua sen vuoden loppuun asti, jona lapsi aloittaa peruskoulun. Osittaisen hoitovapaan käyttäjiä on siten huomattavasti enemmän kuin osittaisen hoitorahan saajia. Lukumäärä lienee moninkertainen osittaisen hoitorahan saajiin verrattuna.

Tulevan ajan eläkepalkka työkyvyttömyyseläkkeessä

Nykyisin tulevan ajan eläkkeen perusteena oleva ansio määräytyy kuten eläkepalkka 10 viimeisen vuoden ansioista, joista lapsenhoitovuodet on vähennetty pois heikentämästä eläkepalkkaa. Eläkepalkka lasketaan viimeisten sellaisten vuosien perusteella, joihin ei sisälly palkatonta lapsenhoitoaika. Oikeus tulevaan aikaan säilyy, jos henkilö on hoitanut alle kolmevuotiaa lasta. Tämän perusteella oikeus voi säilyä enintään 9 vuotta normaalin 360 päivän jälkikarenssin lisäksi.

Lakiesityksen mukaan tulevan ajan eläke lasketaan palkasta, joka on eläketapahtumaa edeltävien viiden vuoden keskiarvo. Vuosityöansioihin rinnastetaan myös ne palkattomilta ajoilta maksettujen etuuksien perusteena olevat työ- ja ansiotulot joiden perusteella karttuu vanhuuseläkettä. Tulevan ajan palkkaa määrättäessä nämä ansiot tai työtulot otetaan huomioon täysimääräisinä siltä ajalta, jolta etuus on maksettu työntekijälle. Jos henkilö on työmarkkinatuella tai työttömyysperuspäivärahalla tulevan ajan palkan laskentaa varten otetaan tältä ajalta huomioon 1 000 euroa kuukaudessa.

Vaikka eläkepalkan laskentaa koskevat säännöt ovat miehille ja naisille samat, työkyvyttömyyseläkkeessä tulevan ajan eläkepalkka saattaisi jäädä naisilla vakiintunutta tasoa heikommaksi siitä syystä, että eläkepalkan laskentajak-

soon sisältyy palkatonta lapsenhoitoaikaa. Tästä syystä käytetään tarkasteluajan eläkepalkkana työntekijän hakemuksesta sitä ansiota, jota lapsenhoitoaika ei ole pienentänyt. Tulevan ajan eläkepalkan laskennasta jätetään pois vuodet, joihin sisältyy lapsenhoitoaikaa. Eläkehakemukseen on tarkoitus sisällyttää kohta, josta ilmenee onko henkilö ollut lapsenhoidon vuoksi pois ansiotyöstä viimeisen viiden vuoden aikana. Tällöin tarkistettaisiin aina, onko viiden vuoden ajanjakso liian lyhyt kuvaamaan vakiintunutta ansiotasoa lapsenhoitoajat pois luettuna. Tarkastelujakso voi käsittää työkyvyttömyyden alkamista edeltäneet enintään kymmenen kalenterivuotta. Jakso vastaa siten nykyistä, lapsenhoidon vuoksi pidennettyä jälkikarenssiaikaa.

Harkinnanvaraisen tarkistamisen edellytyksenä on, että tällä seikalla on merkittävä vaikutus eläkkeen määrään. Tämä tarkoittaa nykykäytännön mukaan sitä, että harkinnanvarainen tarkistaminen nostaisi eläkettä vähintään 20 prosentilla.

Säännöksen tarkoituksena on turvata eläkkeen kohtuullinen karttuminen lapsenhoidon vuoksi työstä pois olleelle vanhemmalle, jolla kuitenkin on työssäoloaikaa lapsenhoitoa edeltävinä vuosina. Säännös lisää miesten ja naisten välistä tasa-arvoa työkyvyttömyyseläkkeen määräytymisessä. Tämä koskee sekä palkansaajia että yrittäjiä, sillä tulevan ajan oikeutta ja eläkkeen määräytymistä koskevat säännökset ovat samat palkansaaja- ja yrittäjäeläkelaeissa.

Kannustinkarttuma ja joustava vanhuuseläkkeelle siirtyminen

Työuramallin ja nykymallin vertailu edellä osoitti uudistuksen hyödyttävän kokonaisuutena yhtä paljon molempia sukupuolia. Tässä tarkastellaan yksinomaan työuramallin kannustinvaikutuksia ikääntyneillä ja erityisesti kannustinkarttuman ikäalueella. Korotettujen karttumisprosenttien tavoitteena on työssä jatkamisen kannustaminen, joten eläkettä kertyy ikääntyneenä tehokkaammin kuin tätä nuorempina: normaali 1,5 prosenttia nousee 1,9 prosentiksi ikävälillä 53–62 ja tämän jälkeen 4,5 prosentin kannustinkarttumaksi 68 vuoden ikään saakka edellyttäen, ettei henkilö ole vanhuuseläkkeellä. Eläkettä kertyy näin ollen paremmin niille, joille elinkaaren aikaisesta työssäolosta suurempi osa painottuu korotettujen karttumien ikäalueelle. Seuraavassa tarkastellaan, onko tämänikäisten miesten ja naisten työllisyydessä eroja ja kasvatavatko korotetut karttumisprosentit sukupuolten eläke-eroa.

Taulukosta 1 nähdään ikääntyneiden työllisyysaste eri ikäryhmissä. Sukupuolten välillä ei ole mainittavaa eroa työhön osallistuvuudessa 50–60 vuoden

iässä, mutta ero kasvaa iän mukana ja on suurin vanhuuseläkeikäisessä väestössä. 65–74-vuotiaiden työllisten osuus tämänikäisestä väestöstä on tosin vain 4 prosenttia ja huomattava osa heistä on yrittäjiä. Tämä selittää vanhuuseläkeikäisten miesten ja naisten työllisyysasteen eron. Kun yrittäjistä karkeasti noin kolmannes on naisia, vanhimmissa ikäryhmissä naisten osuus on vielä pienempi. Vuoden 2001 työvoimatilaston mukaan 65 vuotta täyttäneitä aktiiviyrittäjiä oli noin 13 000 ja heistä miehiä oli 11 000 ja naisia 2 000. Kaiken kaikkiaan vanhuuseläkeikäisiä työllisiä oli 17 000.

On huomattava, että nykylain mukaan 65 vuotta täyttäneet eivät kuulu työeläkevakuutuksen piiriin. Eläkkeen karttuminen päättyy 65 vuoden iässä sekä palkansaaja- että yrittäjäeläkelaeissa, vaikka työssäolo jatkuisinkin. Jos vanhuuseläkkeelle jäämistä siirretään, eläkkeeseen tehdään lykkäyskorotus 65 vuoden iästä eteenpäin. Vanhuuseläkkeen lykkääminen on kuitenkin harvinaista. Uuden lain voimaan tultua eläkettä kertyy nykyistä pitempään 68 vuoden ikään asti ja määrään vaikuttaa 63 vuoden iästä lähtien se, jatkaako työntekijä ansiotyössä vanhuuseläkkeellä ollessaan vai siirtääkö eläkkeelle jäämistä. Jälkimmäisessä tilanteessa karttuma on kolminkertainen.

Kun verrataan 53–62-vuotiaiden miesten ja naisten työllisyysastetta, eroa ei ole ollenkaan. Nykyisen työllisyysasteen perusteella arvioituna kummallekin sukupuolelle kertyy työssäoloa tämänikäisenä keskimäärin noin 6 vuotta. Elinaikaisesta työssäolosta tämä edustaa naisilla jonkin verran suurempaa osuutta kuin miehillä sillä naisten eläketurvaa kartuttava työura on keskimäärin lyhyempi kuin miesten. Elinaikaisen työssäolon kannalta arvioiden korotettu karttuma ikävälillä 53–62 näyttäisi hyödyttävän hiukan enemmän naisia kuin miehiä. Merkittävästä erosta sukupuolten välillä ei kuitenkaan ole kysymys.

Kannustinkarttuman ikäalueella miesten ja naisten työllisyysasteessa on selvä ero: 63–68-vuotiaiden miesten työllisyysaste on 12 prosenttia ja naisten 6 prosenttia. Suhteellisen matala työllisyysaste molemmilla sukupuolilla merkitsee sitä, että työvuosia kertyy tämänikäisenä vähän, miehille keskimäärin noin puolen vuoden verran ja naisille vain muutama kuukausi. Elinaikaisessa työssäolossa näiden aikojen osuus jää siten pieneksi molemmilla sukupuolilla.

Taulukko 1. Ikääntyneiden työllisyysaste sukupuolen mukaan. Vuoden 2001 työvoimatilastoon perustuvat luvut.

Ikä	Työllisyysaste v. 2001		
	Miehet %	Naiset %	N/M %
50 – 54	80	80	100
55 – 59	62	64	103
60 – 64	28	22	79
60	40	36	90
61		28	85
62	33		
	28	24	86
63		13	62
	21		
64		9	56
	16		
65 – 69	9	3	33
70 – 74	4	1	25
15 – 64	70	65	93
15 – 74	64	58	91
Korotettujen karttumien ikärajat			
53 – 62	59	59	100
63 – 67	13	6	46

Eläkeuudistuksen on arvioitu osaltaan nostavan työllisyysastetta, työikäisessä väestössä (15–64-v.) tosin vain noin parin prosenttiyksikön verran, mutta 55–64-vuotiaiden työllisyysasteen on arvioitu nousevan muutamalla prosenttiyksiköllä. Jos yli 52-vuotiaiden työllisyysaste nousee enemmän kuin tätä nuorempien, tämä merkitsee sitä, että nykyistä suurempi osa elinaikaisesta työnteosta ja ansioista ajoittuu korotettujen karttumien alueelle ja eläketaso tästä syystä paranee.

Korotettujen karttumien ikäalueilla vaikutukset miesten ja naisten eläketurvaan riippuvat siitä, toteutuvatko ennusteet ikääntyneiden työllisyysasteen kasvusta ja ennen kaikkea pysyvätkö miesten ja naisten työllisyysasteen erot nykyisenlaisina

Sukupuolten väliset erot eläkkeen karttumisessa eivät työllisyysasteen noususta huolimatta välttämättä kasva, sillä naisten ja miesten työllisyysasteen eron voidaan odottaa jonkin verran supistuvan julkisen sektorin alempien eläkeikien poistumisen myötä. Yli 60-vuotiaiden työllisyysasteen eron taustalla on osaksi se, että naisia on enemmän julkisen sektorin tehtävissä, joissa vanhojen säännösten mukainen eläkeikä on yleisesti 60–63 vuotta. Valtion ja kuntien etuudet yhdenmukaistettiin 1990-luvulla TEL:n etuuksien kanssa, mikä pitkän siirtymäkauden jälkeen yhdenmukaistaa eläkkeelle siirtymistä yksityisen ja julkisen sektorin välillä.

Työllisyysasteen nousun vaikutukset sukupuolten eläketurvaan liittyvät vanhimmissa ikäryhmissä yrittäjien eläkkeelle jäämistä koskeviin päätöksiin. Yrittäjien osuus vanhimmissa työllisistä on suuri ja heistä valtaosa on miehiä. Samoin kuin palkansaajia myös yrittäjiä koskee 4,5 prosentin kannustinkarttuma edellyttäen, että yrittäjä siirtää vanhuuseläkkeelle jäämistä. Jos sen sijaan yrittäjä jää vanhuuseläkkeelle ja jatkaa yrittäjätoimintaa, uutta eläkettä karttuu vain, mikäli hän ottaa vapaaehtoisen YEL-vakuutuksen. Tällöin karttuma on 1,5 prosenttia vuodessa ja tästä kertyneen eläkkeen saa 68-vuotiaana.

Vuoden 2001 eläketilaston mukaan palkansaajien ja yrittäjien vanhuuseläkkeelle siirtymisessä ei ole eroa. Sekä varhennettujen että lykättyjen eläkkeiden osuus uutena alkaneista vanhuuseläkkeistä on näissä ryhmissä yhtä suuri: varhennettuja vanhuuseläkkeitä oli TEL:n mukaisista eläkkeistä 34 prosenttia ja YEL:n eläkkeistä 35 prosenttia. Molempien lakien piirissä eläkkeen varhentaminen on yhtä yleistä naisilla ja miehillä. Vastaavasti lykättyjä oli 2 ja 3 prosenttia. Sekä palkansaajilla että yrittäjillä lykkäyksen pituus oli tyypillisesti muutamia kuukausia. Tulos viittaa siihen, ettei miesten suurempi osuus yrittäjissä ja vanhimmissa työllisissä aiheuta eroja eläkkeiden karttumiseen miehillä ja naisilla. Näin arvioidaan olevan myös tulevaisuudessa, jos eläkkeelle siirtymisen käytännöt pysyvät palkansaajilla ja yrittäjillä samanlaisina.

Edellä on tarkasteltu nykyisiä eroja miesten ja naisten työssäolossa ikääntyneenä ja arvioitu ikääntyneiden työllisyyden nousun vaikutusta sukupuolten eläketurvaan uudessa laskentamallissa. Kun arvioidaan sitä, keiden kannattaisi 4,5 prosentin kannustinkarttuman vuoksi jatkaa työntekoa, odotettavissa olevan eliniän pituus ja karttuneen eläkkeen ja palkan suhde vaikuttaa jatkamisen edullisuuteen. Mitä pitempi odotettavissa oleva elinikä on, sitä edullisempi vaihtoehto on eläkkeen noston lykkääminen. Eläkkeen ja palkan suhteeseen pätee, että mitä pienempi eläke on suhteessa palkkaan, sitä kannattavampaa on jatkaa ansiotyössä. Kun työntekijän palkka suhteessa kertyneeseen eläkkeeseen on suuri, hänen kannattaa jatkaa palkan ansaitsemista ja kerryttää hyvästä palkasta 4,5 prosentin karttumalla eläkettä lisää. Eläketaso nousee

tällöin tehokkaasti. Jos taas pientä palkkaa suhteessa kertyneeseen eläkkeeseen saava henkilö jatkaisi ansiotyössä, tästä ei olisi vastaavaa hyötyä.

Tarkkaa tilasto- tai tutkimustietoa ei ole saatavissa eläkkeen ja palkan suhteesta. Valmistumassa olevan selvityksen mukaan eläkkeen korvaavuussuhde eläkkeelle siirtymistä edeltäneeseen palkkaan verrattuna on miehillä ja naisilla hyvin samaa tasoa. Suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä korvaavuussuhde on keskimäärin 60 prosentin tasoa molemmilla sukupuolilla. Eläkkeen korvaavuussuhteen perusteella arvioituna ansiotyön jatkaminen on molemmille sukupuolille jokseenkin yhtä edullinen vaihtoehto. Kun otetaan huomioon lisäksi keskimääräinen elinajan odote miehillä ja naisilla, ansiotyön jatkaminen on pitemmän eliniän vuoksi naisilla kannattavampaa kuin miehillä.

Monet tekijät vaikuttavat työnteon jatkamista tai vanhuuseläkkeelle siirtymistä koskevaan ratkaisuun kuten palkka- ja eläketulon verotus ja kansaneläke siihen oikeutetuilla. Työmarkkinajärjestöjen sopimuksessa ei otettu kantaa siihen, miten joustava eläkeikä toteutetaan kansaneläkkeessä. Kokonaiseläketurvan kannalta kansaneläke on kuitenkin tärkeä täydentäessään työeläkettä mm. niillä, joilla työeläke jää pieneksi osa-aikatyön ja pitkien lastenhoitojaksojen vuoksi. Ansiotyön jatkamiseen saattaa kannustaa pientä työeläkettä saavilla se, että kansaneläkkeeseen eivät vaikuta 63 vuoden iän jälkeen ansaitut eläkkeet. Kun alkavissa vanhuuseläkkeissä kansaneläke on osana kokonaiseläkettä selvästi useammin naisilla kuin miehillä, tämä parantaa naisten mahdollisuuksia nostaa eläketasoa kannustinkarttuman avulla.

Työssä jatkamiseen kannustetaan sillä, että alkavien työeläkkeiden yhteensovitukselta luovutaan lukuun ottamatta yhteensovitusta liikenne- ja tapaturmavakuutuslain mukaisten korvausten kanssa. Myös tämän muutoksen arvioidaan lisäävän työssäkäyntiä kannustinkarttuman ikäalueella. Nykyinen 60 prosentin yhteensovitusraja tulee vasta hiukan useammin miesten kuin naisten vanhuuseläkkeissä. Vuonna 2001 alkaneissa uusissa vanhuuseläkkeissä (ts. henkilö siirtyi suoraan vanhuuseläkkeelle) yhteensovitus leikkasi 12 prosentissa miesten ja 8 prosentissa naisten eläkkeitä. Suuresta erosta sukupuolten välillä ei siis ole kysymys. Yhteensovitusrajan poistuminen koskee kasvavaa osaa eläkkeelle siirtyviä, kun työeläkejärjestelmä on äskettäin saavuttanut kypsän iän ja eläketaso voi tämän vuoksi nousta nykyisen tavoitetason mukaiseksi aikaisempaa useammalla.

Työuramalli kannustamiseen tarjoaa hyvät mahdollisuudet eläkkeen tason nostamiseen vielä ikääntyneenä, jos eläke on syystä tai toisesta jäänyt pieneksi. Molemmat sukupuolet ansaitsevat samoin perustein lasketun korotuksen eläkkeeseen. Jos naiset käyttävät hyväkseen mahdollisuutta parantaa eläketurvaansa jatkamalla työnteoa, heille maksetaan pidemmän eliniän vuoksi tästä kertynyttä etuutta keskimäärin kauemmin kuin miehille. Vaikka miehet

näyttävät jatkavan työssä hieman yleisemmin kuin naiset, tästä työstä kertyneen etuuden maksuaika jää heillä keskimäärin lyhyemmäksi kuin naisilla.

Elinaikakerroin

Lakiesityksen mukaan elinajan pitenemisestä johtuvan kustannusten nousun eliminoimiseksi otetaan käyttöön ns. elinaikakerrointekniikka. Kertoimen avulla säädellään eläkemenoa ja eläketasoa sen mukaan, miten elinikä muuttuu. Jos 62 vuotiaan elinajanodote nousee, niin eläke pienenee siten, että kustannustaso säilyy entisellään. Elinajan piteneminen ei uudessa järjestelmässä aiheuta lisäkustannuksia. Vastaava tekniikka on käytössä muun muassa Ruotsissa.

Eläkeiässä olevan henkilön keskimääräinen elinaika (elinajan odote) on tilastojen mukaan kasvanut Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana 1,5 vuotta ja aikaisempina vuosikymmeninä noin vuodella kymmenessä vuodessa. Vuosituhannen vaihteessa 65-vuotiaan keskimääräinen elinaika oli 17,5 vuotta kun se vielä 1950-luvulla oli ainoastaan 12 vuotta. Seuraavassa taulukossa on Tilastokeskuksen elinajan odotteen ennusteita miehille ja naisille. Eläkeiässä naiset elävät keskimäärin noin 4 vuotta pitempään kuin miehet. Ennusteiden mukaan ero säilyy suurin piirtein samana.

Taulukko 2. 65-vuotiaan elinajan odote Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan, vuotta.

Vuosi	Miehet	Naiset
1995	14,5	18,6
2000	15,5	19,4
2010	16,4	20,4
2020	17,6	21,3
2030	18,6	22,2
Muutos 1995–2030	+4,1	+3,6

Eläkkeellesiirtymisikä ei vaikuta elinaikakertoimen suuruuteen vaan syntymävuosiluokan elinajanodotteen muutos vuonna 1947 syntyneiden elinajanodotteeseen nähden. Elinaikakerroin kiinnitetään 62 vuoden ikään ja lasketaan

kullekin ikäluokalle erikseen. Esimerkiksi vuonna 1970 syntyneiden elinaikakerroin määräytyy vuonna 2032, jolloin he ovat 62-vuotiaita. Heidän odotetussa olevaa elinaikaansa verrataan vuonna 1947 syntyneiden elinajan odotteeseen 62-vuotiaina eli vuonna 2009. Elinaikakerroin vaikuttaa eläkkeisiin ensimmäisen kerran vuonna 2010. Kerrointa sovelletaan sekä palkansaaja- että yrittäjäeläkelakien mukaisiin eläkkeisiin.

Vanhuuseläkkeelle siirryttäessä (eläkkeellesiirtymisestä riippumatta) eläke tarkistetaan ikäluokan elinaikakertoimella. Myös työkyvyttömyyseläkkeeseen sovelletaan samaa elinaikakerrointa sen muuttuessa vanhuuseläkkeeksi 63-vuotiaana. Osa-aikaeläkkeisiin sovelletaan elinaikakerrointa vastaavasti osa-aikaeläkkeen muuttuessa vanhuuseläkkeeksi. Myös leskeneläke tarkistetaan eläkesovitusta tehtäessä kyseiselle vuodelle vahvistetulla elinaikakertoimella. Elinaikakerrointa ei sen sijaan sovelleta lapseneläkkeisiin, yksilölliseen varhaiseläkkeeseen eikä työttömyyseläkkeeseen. Yksilöllinen varhaiseläke poistuu ennen elinaikakertoimen käyttöönottoa ja pääosin myös työttömyyseläke.

Taulukossa 2 on esitetty eläkemenolaskelman pohjana olevaan väestöennusteeseen perustuva arvio elinaikakertoimen kehityksestä tulevaisuudessa, sen eläkettä pienentävä vaikutus sekä arvio kerrointa kompensoivasta lisätyöskentelyajasta olettaen, että eläkekertymä on 50 prosenttia tai 60 prosenttia. Lisätyöskentelyn oletetaan ajoittuvan 63 vuoden iän jälkeen eli 4,5 prosentin karttuma-alueelle.

Alkuvaiheessa elinaikakerroin leikkaa eläkkeitä vain vähän siitä syystä, että elinajan odotteen muutos on lyhyellä ajanjaksolla hyvin pieni. Pitkällä ajanjaksolla kerroin leikkaa eläkkeitä tuntuvammin edellyttäen, että ennusteet elinajan odotteen kasvusta toteutuvat: esimerkiksi vuonna 1950 syntyneiden eläke kerrotaan elinaikakertoimella 0,986 ja vuonna 1977 syntyneiden kertoimella 0,892. Elinaikakerroin leikkaisi siten vuonna 1977 syntyneiden eläkettä noin 11 prosenttia. Karttuneen suuruisen eläkkeen voi kuitenkin saada jatkamalla työntekeä runsaan vuoden pitempään. Tarvittavan lisätyöskentelyajan pituus riippuu eläkekarttuman tasosta.

Lakisääteisen, etuusperusteisen sosiaaliturvan on annettava etuudet kaikille samoin perustein. Tämä on perustana lakisääteisessä turvassa, ja tätä edellyttää myös tasa-arvolainsäädäntö. Tämä tarkoittaa, että kertoimen on oltava sama miehille ja naisille eikä sukupuolten välinen ero elinajan odotteessa tai sen muutoksessa voi vaikuttaa etuuden määrään. Pitempään elävät vakuutetut nauttivat samoin perustein karttunutta eläkettä kauemmin: 65 vuoden iästä lukien naiset keskimäärin 4 vuotta kauemmin kuin miehet.

Taulukko 3. Elinaikakerroin eräille syntymävuosiluokille ja kerrointa kompensoiva lisätyöskentelyaika kannustinkarttuman ikäalueella.

Syntymävuosi (eläkkeelle jäämisvuodet)	Elinaikakerroin	Lisätyöskentelyaika, kun	
		eläkekarttuma 50 %	eläkekarttuma 60 %
1950 (2013->)	0,986	2 kk	2 kk
1957 (2020->)	0.956	5 kk	6 kk
1967 (2030->)	0.917	11 kk	1v 1 kk
1977 (2040->)	0.892	1v 2 kk	1v 5 kk
1987 (2050->)	0.880	1v 4 kk	1v 7 kk

Kun elinaikakerroin ottaa huomioon nimenomaan elinajanodotteen muutoksen, samasta kertoimesta hyötyvät enemmän ne, joiden elinaika pitenee nopeammin. Vastaavasti jos elinajan odotteen kasvu pysähtyisi tai kääntyisi laskuun - mikä on epätodennäköistä - saman kertoimen soveltamisesta hyötyisivät enemmän ne, joiden elinaika lyhenee hitaammin.

Sekä tilastojen että ennusteiden mukaan miesten elinajan odote kasvaa naisten odotetta hieman enemmän. Jos ennuste toteutuu ja miesten elinajan odote kasvaa nopeammin kuin naisten, se tarkoittaa että tulevana vuosikymmeninä miehet voisivat hyötyä naisten maltillisemmasta elinajan odotteen kasvusta. Ennusteen toteutuminen merkitsisi samalla sitä, että ero keskimääräisessä eläkkeelläoloajassa ja etuuden maksuajassa supistuu.

Ero elinajan odotteen kasvussa on kuitenkin verrattain pieni, joten saman kertoimen käytöstä ei aiheudu suurta hyötyä eikä menetystä kummallekaan sukupuolelle.

Palkattomien aikojen eläketurva

Nykylain mukaan eläkettä karttuu palkattomilta ajoilta kahden eri säännön perusteella: niin sanotun vuoden säännön mukaan ja työeläkelisän muodossa. Vuoden sääntö koskee TEL:a ja tarkoittaa, että alle vuoden pituiset katkokset työsuhteen kestäessä eivät katkaise eläkkeen karttumista. Vuoden sääntö kattaa kaikki katkokset niin sairaus-, lastenhoito- kuin vuorotteluvapaa-ajat. Katkoksen syytä ei selvitetä. Jos vuoden raja palkanmaksun päättymisestä lukien ylittyy, eläkkeen karttuminen katkeaa viimeiseen palkanmaksupäivään.

Lastenhoitoajalta eläkettä karttuu yksityisalojen työeläkelakien mukaan näin ollen vain, jos äiti palaa työhön vuoden sisällä palkanmaksukauden päättymisestä. Työsuhteessa olevilla äideillä palkallinen äitiysloma-aika voi kestää kuukaudesta kolmeen kuukauteen. Tämä aika mukaan luettuna eläkettä kartuttavaa äitiysloma-aikaa voi siten enimmillään olla runsaan vuoden verran. Lisäksi eläkepalkkaa laskettaessa lastenhoitovuodet jätetään pois eläkepalkan laskennasta heikentämästä eläkettä.

Yrittäjäeläkelakien piirissä eläkettä karttuu lapsenhoitoajalta, jos vakuutus on voimassa ja eläkemaksut on maksettu.

Eläkettä karttuu nykyisin myös työeläkelisänä. Laissa määritellyt palkattomat jaksot kuten ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha-aika ja eräät koulutus- ja kuntoutusetuusajat kartuttavat työeläkelisää. Jos henkilö on saanut näitä laissa määriteltyjä etuuksia, eläkettä korotetaan kyseisiltä ajoilta karttuneella työeläkelisällä. Työeläkelisän tuloperuste vastaa karkeasti noin 80 prosenttia koko aktiiviajan keskipalkasta edellyttäen, että eläkkeen karttuma-aika on työeläkelisään oikeuttavat ajat huomioon ottaen aukoton. Työtuloperuste työeläkelisään oikeuttavilta ajoilta jää tätä tasoa heikommaksi, jos työura on jäänyt vajaaksi.

Nykyisen lainsäädännön ongelmana palkattomien aikojen osalta on muun muassa se, että työsuhteen sisään jääviltä alle vuoden pituisilta palkattomilta ajoilta eläkettä karttuu TEL:n piirissä, mutta LEL- ja TaEL- alojen töissä palkattomalta sairaus- ja äitiysajalta ei kerry eläkettä lainkaan. Vuoden sääntö ei koske LEL:n ja TaEL:n piirissä tehtyä työtä. Työeläkelisän suhteen palkansaa- jalakien piirissä työskentelevät ovat samanarvoisessa asemassa.

Vuoden 2005 alusta palkattomilta ajoilta kertyvä eläketurva uudistuu niin, että niin sanottu vuoden sääntö ja työeläkelisä poistuvat. Vuoden 2004 loppuun mennessä karttuneet työeläkelisät lasketaan valmiiksi ja rekisteröidään Eläketurvakeskukseen.

1.1.2005 alkaen palkattomilta ajoilta kertyy eläkettä yhtenäisten perusteiden mukaan. Eläkettä kertyy laissa määritellyiltä ansiosidonnaiseen etuuteen oikeuttavilta ajoilta. Näitä ovat päiväraha-ajat, joilta nykyisin karttuu työeläkelisää kuten ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha-aika ja eräät koulutus- ja kuntoutusetuusajat. Eläkettä karttuu myös muilta laissa määritellyiltä ansiosidonnaisilta päiväraha-ajoilta kuten sairauspäiväraha-ajoilta ja tapaturma- ja liikennevakuutukseen ja sotilastapaturmalakiin perustuvilta etuusajoilta sekä vuorotteluvapaan ajalta. Eläkettä karttuu vain siltä osin, kun päivärahaa on maksettu työntekijälle. Karttumisprosentti on kaikissa etuuslajeissa sama, 1,5 prosentilla vuodessa, eli 1/8 prosentilla kuukaudessa.

Vanhuuseläkettä kertyy aina päivärahan perusteena olevan tulon mukaan. Eläkkeen perusteena olevan tulon taso kuitenkin vaihtelee etuuden mukaan seuraavasti:

- Äitiys-, isyys-, erityisäitiys- ja vanhempainrahakausien osalta 100 prosenttia etuuden perusteena olevasta ansiosta
- Ansioon suhteutetun työttömyyspäivärahan ja vuorotteluvapaan osalta 75 prosenttia etuuden perusteena olevasta ansiosta
- Muiden ansioon suhteutettujen päivärahojen osalta 65 prosenttia etuuden perusteena olevasta ansiosta.

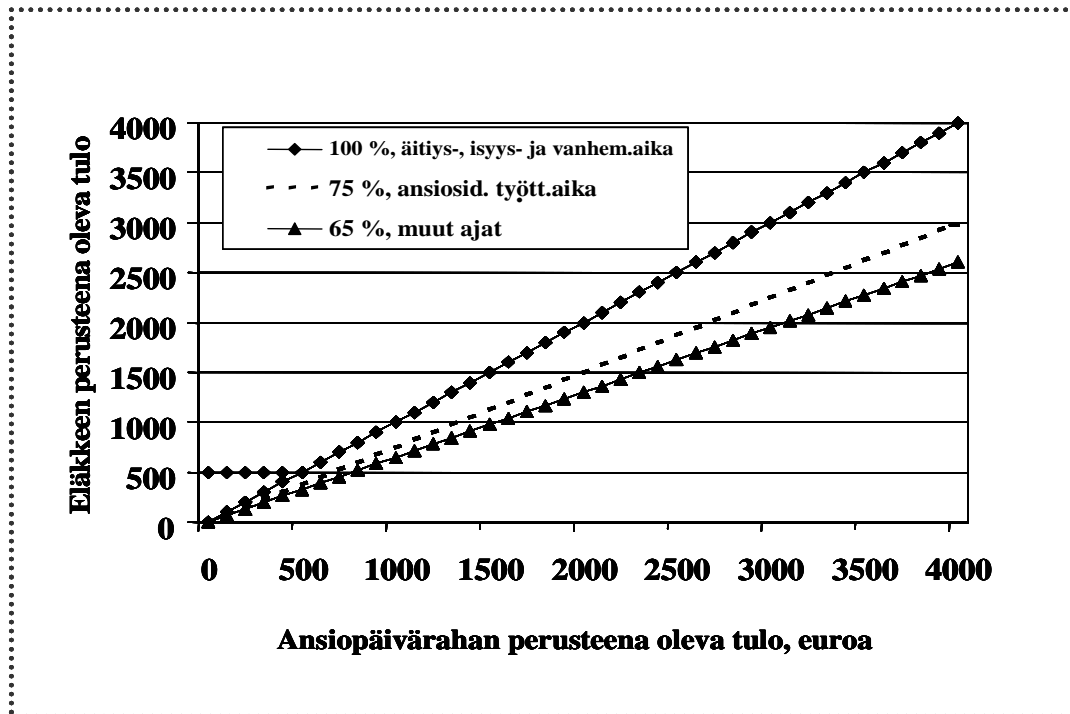
Äitiys-, isyys-, erityisäitiys- ja vanhempainraha-ajoilta eläkkeen kertymän perusteena oleva tulo on vähintään 500 euroa siitä tapauksessa, että päivärahan perusteena oleva ansio on tätä pienempi tai henkilö saa vähimmäispäivärahaa.

Vanhempainrahakauden päätyttyä eläkkeen karttuminen jatkuu siten, että karttuma-aika edellä mainitut päiväraha-ajat mukaan lukien on lasta kohden yhteensä 12 kuukautta. Näin ollen eläkettä voi karttua päivärahan perusteena olevien tulojen perusteella 12 kuukaudelta työehtosopimuksen mukaisen palkallisen äitiysvapaaajan jälkeen. Tämä nk. jatkokarttuma, joka siis tulee vanhempainpäivärahakauden jälkeen toiselle vanhemmista, huomioidaan lasta kohti vain kerran.

Lakiesityksen mukaan jatkokarttuman saa hyväksyä vanhemmista se, joka on ollut pitempään vanhempainpäivärahalla. Sääntö turvaa molemmille puolisoille yhtäläiset mahdollisuudet saada jatkokarttuma hyväksyä, sillä vanhemmat voivat jakaa vapaasti 158 päivän vanhempainpäivärahoikeuden.

Jatkokarttuma-ajan pituus riippuu palkallisen äitiysvapaan kestosta, joka vaihtelee alakohtaisesti työehtosopimuksen mukaan. Jos työntekijän palkallinen äitiysvapaa on kolme kuukautta, äitiys- ja vanhempainpäiväraha-aika jatkuu tämän jälkeen noin 7 kuukautta, jolloin jatkokarttuma-ajan pituudeksi tulee

5 kuukautta. Jos taas palkallinen äitiysvapaa kestää vain runsaan kuukauden, jatkokarttuma-aika vastaavasti lyhenee noin kolmeksi kuukaudeksi. Jatkokarttuma-aika siten vaihtelee ja sen merkitys jää koko lastenhoitojaksossa melko pieneksi, ja sitä pienemmäksi mitä lyhyempi palkallinen äitiysvapaa-aika on. Äideillä, joille ei makseta palkkaa äitiysvapaalta ollenkaan tai jotka ovat pois ansiotyöstä äitiysloman aikana, lasta kohden tuleva jatkokarttuma-aika jää noin kuukauden pituiseksi.

Kuva 2. Palkattomien aikojen palkkaperusteena on päivärahan perusteena oleva tulo ilman ylärajaa kuten etuutta määrättäessä. Eläkkeen perusteena olevan tulon taso vaihtelee etuuden mukaan. Äitiys-, isyys ja vanhempainpäiväraha-ajoissa karttuman vähimmäistaso on 500 €/kk. Tämä on merkitty kuvaan katkoviivalla.

Eläkkeen karttumisen pituuteen äitiysvapaan ajalta vaikuttaa siten palkallisen äitiysvapaan pituus ja puolisoilla se, miten he jakavat keskenään vanhempainpäiväraha-oikeuden. Jos lapsen isä ei käytä oikeuttaan vanhempainvapaaseen lainkaan, äidille kertyy eläkettä palkallisen äitiysvapaan jälkeen 12 kuukaudelta päivärahan perusteena olevan tulon mukaan. Jos taas isä käyttää suurimman osan vanhempainpäivärahapäivistä, isälle karttuu eläkettä isyyspäiväraha-ajan lisäksi hänen pitemmän vanhempainpäiväraha-ajan perusteella sekä jatkokarttuman ajalta kokonaan. Eläkkeen karttuminen ansiosidonnaisen

päivärahan perusteella katkeaa tällöin äidin osalta hänen lyhyemmäksi jäävän vanhempainpäiväraajaksonsa päättymiseen.

Suurin osa isistä käyttää oikeutta isyysvapaaseen, mutta vain muutama prosentti oikeutta vanhempainvapaaseen. Isyysrahaa voidaan maksaa enintään 18 arkipäivältä, mutta 158 arkipäivän käsittävän vanhempainvapaan puolisot voivat siis jakaa vapaasti. Keskimääräinen vanhempainpäiväraha-aika on isillä kestänyt vajaat kolme kuukautta. Useimmiten äiti käyttää vanhempainpäiväraha-ajasta suurimman osan niissäkin perheissä, joissa isä on ollut osan aikaa vanhempainpäivärahalla.

Uudistus parantaa erityisesti naisten eläkettä lapsenhoitoajoilta, jos myös tulevaisuudessa vanhemmat käyttävät oikeutta vanhempainvapaaseen nykyisellä tavalla. Kovin nopeaa muutosta ei ole odotettavissa, sillä lastenhoitotyö on pysynyt vakaasti äitien vastuulla.

Nykyiseen verrattuna myös isien eläketurva paranee siltä osin, kun isyys- ja vanhempainpäiväraha-ajat eivät ole jääneet vuoden säännön perusteella työsuhteen sisään eläkettä kartuttaviksi ajoiksi. Uudistus parantaa siten ptkätyösuhteissa olevien ja työmarkkinoilta pois olevien isien eläketurvaa. Jos taas henkilö on työtön, hänelle karttuu nykysäännösten mukaan ansiosidonnaiselta päiväraha-ajalta työeläkelisää. Vuoden 2005 alusta alkaen eläkettä karttuu ansiosidonnaisilta päiväraha-ajoilta päivärahan perusteena olevan tulon mukaan. Työttömyyspäivärahaa ei kuitenkaan voi saada samanaikaisesti isyys- tai vanhempainrahan kanssa.

Eläkettä kertyy siten lain voimaantulon jälkeen sekä pysyvässä työsuhteessa oleville että määräaikaisia töitä tekeville vanhemmille. Eläkettä karttuu vähintään 12 palkattomalta lapsenhoitokuukaudelta lasta kohti päivärahan perusteena olevien ansioiden mukaan. Jos päivärahan perusteena oleva tulo on pienempi kuin 500 euroa tai tuloja ei ole lainkaan, eläkettä kertyy vähintään tällä tuloperusteella. Edellytyksenä eläkkeen saamiselle äitiys- ja muilta palkattomilta ajoilta on kuitenkin se, että henkilöllä on työeläkkeeseen oikeuttavia ansioita työuralta vähintään 12 000 euroa.

Uudistuksen merkitystä kuvaa se, että nykyisin vain alle puolelle äitiyslomalla olevista kertyy vuoden ajalta eläkettä. Arvio perustuu työvoimatilaston tietoihin alle yksivuotiaiden äitien työvoimaan kuulumisesta. Työsuhteesta äitiyslomalle jäävät luetaan työvoimaan kuuluviksi. Eläkettä kartuttavien äitien pieni osuus johtuu paitsi nuorten naisten ptkätyösuhteiden yleisyydestä myös siitä, että TEL:n säännökset edellyttävät yksityisaloilla äidin palaavan ansiotyöhön vuoden sisällä palkallisen ajan päättymisestä. Lisäksi LEL- ja TaEL-aloilla työskenteleville äideille ei kartu eläkettä ollenkaan.

Palkattomien aikojen uudistukseen liittyy valtion rahoittamia etuuksia koskeva erillinen lakiesitys, joka annetaan eduskunnalle yksityisalojen työeläkelakeja

koskevan esityksen yhteydessä. Lakiesityksen tavoitteena on parantaa eläketurvaa opiskeluajalta ja alle kolmevuotiaan lapsen hoidon ajalta.

Palkattomia aikoja koskevan lain mukaan eläkettä karttuu opiskeluajalta tutkintovaatimusten mukaan opintoviikkomäärän perusteella edellyttäen, että loppututkinto on suoritettu. Eläkettä karttuu enintään 5 vuoden ajalta eli 200 opintoviikolta, jolloin 40 opintoviikkoa vastaa yhden vuoden opintoja. Etuuden tuloperusteena on 500 euroa kuukautta kohden. Uudistus hyödyttää jonkin verran enemmän naisia kuin miehiä naisten pitemmän kouluttautumisen vuoksi. Myös YEL:n piirissä naisten koulutustaso on tutkimuksen mukaan miesten koulutustasoa parempi, mikä parantaa yrittäjän naisten eläketasoa hieman enemmän kuin miesten.

Oikeus palkattoman lain mukaiseen etuuteen on myös alle kolmevuotiaan lapsen vanhemmalla. Etuuden perusteena on 500 euroa kuukautta kohti. Etuutta ei kuitenkaan kartu ajalta, jolta henkilölle karttuu eläkettä ansiosidonnaisen päiväraha-ajan perusteella eikä jatkokarttuma-ajalta. Edellytyksenä palkattomilta ajoilta kertyneen eläkkeen saamiseen on, että henkilöllä on työeläkkeeseen oikeuttavia ansioita työuran ajalta vähintään 12 000 euroa. Työeläkkeen ansaintaperiaate edellyttää tätä.

Opiskeluajalta ja alle kolmevuotiaan lapsen hoitoajalta maksettavaa eläkekertymää ei oteta kansaneläkettä vähentävänä huomioon. Tämä parantaa erityisesti pientä työeläkettä saavien eläketasoa ja sitä useammin naisilla kuin miehillä.

Työeläkelakien palkattomia aikoja koskevat uudet säännökset edistävät työntekijöiden tasa-arvoa yksityisalojen työeläkelaeissa. Palkansaajalakien piiriin kuuluvat ovat samojen karttumissääntöjen piirissä vuoden 2005 alusta lukien. Eläkettä karttuu työntekijöille laissa määriteltujen etuusaikojen osalta samojen sääntöjen mukaan riippumatta siitä, millä alalla he työskentelevät. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että eri aloilla toimivat naiset tulevat yhdenvertaiseen asemaan äitiysvapaan ajalta karttuvan eläkeoikeuden suhteen. Myös LEL ja TaEL- aloilla työskenteleville kertyy jatkossa eläkettä äitiysvapaalta.

Palkattomia aikoja koskevat säännöt ovat äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaan ajalta samat yrittäjille kuin palkansaajille. Yrittäjillä eläkkeen kertymiseen ei siten vaikuta, onko vakuutus voimassa lapsenhoitoaikana ja maksut maksettu kuten nykyisin. Uudistus parantaa yrittäjän naisten eläketurvaa ja kaventaa osaltaan sukupuolten välistä eläke-eroa yrittäjillä.

Kun eläkettä karttuu jatkossa päivärahan perusteena olevan tulon mukaan, uudistus saattaa erilaisessa työmarkkina-asemassa olevat tasa-arvoiseen asemaan palkattomilta ajoilta kertyvässä eläketurvassa. Vuoden säännön perusteella eläkettä kertyy nykyisin henkilöille, joilla on voimassa oleva työsuhde. Vuodesta 2005 alkaen eläkettä kertyy samojen sääntöjen mukaan sekä pysy-

vässä työsuhteessa oleville että määräaikaisia töitä tekeville ja myös työmarkkinoilta syystä tai toisesta tilapäisesti pois oleville työntekijöille. Kun naiset ovat miehiä useammin määräaikaisissa työsuhteissa, uudistus lisää sukupuolten tasa-arvoa.

Lisäksi palkattomia aikoja koskeva eläkeuudistus tasa-arvoistaa eläkkeen karttumisen eri pituisissa työurissa. Työuran pituus ei enää vaikuta eläkkeen karttumiseen palkattomilta ajoilta kuten nykyisin työeläkelisään oikeuttavilta päiväraha-ajoilta. Nykyisten säännösten mukaan eläkettä karttuu työeläkelisään oikeuttavilta ajoilta ansaintaperiaatteen mukaisesti paremmin niille, joiden työura työeläkelisään oikeuttavat ajat mukaan luettuna on pitempi. Kun edelleenkin naisten työurat ovat jonkin verran lyhyempiä kuin miesten, uudistus lisää sukupuolten välistä tasa-arvoa eläkkeen karttumisessa palkattomilta ajoilta.

Kokonaisuutena arvioiden eläketurva paranee molemmilla sukupuolilla ja osaltaan juuri palkattomia aikoja koskevien muutosten johdosta. Lapsenhoidoajoilta eläkettä kertyy sekä palkansaajille että yrittäjille nykyistä paremmin. Tämä nostaa naisten eläketasoa enemmän kuin miesten ja kaventaa tulevaisuudessa sukupuolten välistä eläke-eroa. Lisäksi opiskeluaika tulee uutena eläkkeeseen oikeuttavana aikana karttuman piiriin, mikä hyödyttää jonkin verran enemmän naisia kuin miehiä naisten pitemmän kouluttautumisen vuoksi.

5 LOPUKSI

Eläkeuudistuksen sukupuolivaikutuksia on tässä arvioitu yksityisalojen työeläkelakien osalta. Kun hallituksen esitys koskee sekä palkansaaaja- että yrittäjä-eläkelakeja arviointi on tehty sekä työntekijöiden että yrittäjien näkökulmasta. Julkisen sektorin eläkelainsäädäntöä ei uudisteta tässä yhteydessä, joten arviointiin ei tältä osin ole tarvetta.

Uudistus vaikuttaa sen sijaan kansaneläkelainsäädäntöön ja näitä muutoksia koskeva lakiesitys annetaan eduskunnalle samanaikaisesti yksityisalojen työeläkelakien uudistuksen kanssa. Sukupuolivaikutusten arviointi on kansaneläkelain osalta tehty Kansaneläkelaitoksessa. Arvioinnissa todetaan, että merkittävä ehdotus sukupuolten välisten eläke-erojen tasaajana on se, että kannustinkarttuma ei vähennä kansaneläkettä. Kansaneläkettä määrittäessä ei oteta huomioon 63 vuoden iän jälkeen karttuvaa työeläkettä, joten tämä eläkkeen osa korottaa bruttoeläkettä täysimääräisesti. Kun naiset ovat kansaneläkkeen saajina useammin kuin miehet, tämä osaltaan kaventaa sukupuolten eläke-eroa.

Samoin palkattomia aikoja koskevan lain mukaiset etuudet eivät lakiesityksen mukaan pienennä kansaneläkettä. Kun opiskelu- ja lasten hoitoajoilta karttavat etuudet jätetään yhteen sovittamatta kansaneläkettä laskettaessa, tämä parantaa erityisesti naisten eläketasoa.

Yksityisalojen työeläkelakien valmistelua varten tuotetut selvitykset ja laskelmat osoittavat, että kokonaisuudessaan uusi työuramalli ei synnytä epä-tasa-arvoa sukupuolten välille. Siinä ei myöskään ole sellaisia yksittäisiä piirteitä, jotka sukupuolten tasa-arvon kannalta olisivat pulmallisia. Eläkeuudistuksen on kokonaisuutena arvioitu hyödyttävän tulevia eläkkeensaajia ja uudistuksesta hyötyvät saman verran molemmat sukupuolet.

Lakiesitysten mukaisella uudistuksella turvataan tasa-arvovaikutuksiltaan toimiva järjestelmä. Kun otetaan huomioon erityisesti palkattomia aikoja koskevat uudistukset ja kansaneläkelain vaikutukset sukupuolten eläketurvaan, uudistus on osaltaan tasoittamassa naisten ja miesten välistä eläke-eroa.

Uuden työuramallin mukainen eläke alkaa karttua vuodesta 2005 lähtien. Eläkeuudistus vaikuttaa enemmänkin nuorten ja työmarkkinoille aikanaan tulevien kuin jo pitkään työelämässä olleiden eläkkeisiin. Uudistuksen vaikutukset väestön eläketasoon ja sukupuolten eläke-eroon näkyvät vasta pitkän ajan kuluessa.